

Мадумарова М.К.

**МАНАС ТААНУУ ПРЕДМЕТИН ИНТЕГРАЦИЯЛЫК МЕТОДДОР МЕНЕН
ОКУТУУНУН АРТЫКЧЫЛЫКТАРЫ**

Мадумарова М.К.

**ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТА МАНАСОВЕДЕНИЕ
МЕТОДАМИ ИНТЕГРАЦИИ**

M.K. Madumarova

**FEATURES OF TEACHING OF THE SUBJECT OF MANAS STUDIES WERE
METHODS OF INTEGRATION**

УДК: 371/16.1

Макалада ЖОЖдордо окутуунун сапатын жогорулатуунун актуалдуулугу, ал үчүн интеграциялык сабактарды пайдалануу жолдорунун артыкчылыктары жөнүндө баяндалат.

В статье рассмотрены вопросы актуальности повышения качества обучения в вузах с применением интеграционных методов.

In this article will be presented, actuality of improving teaching quality in high schools and priority of using integration lessons.

ЖОЖдордо окутуунун негизги максаттарынын бири-окутуу процесстеринде берилген тапшырмаларды студенттер өз алдынча чыгармачылык менен чече билүүсү жана алардын логикалык ой-жүгүртүүсүн өстүрүү болуп саналат. Окутууда туура тандалган методика мугалимдин сабактын максатына жетүүсүн камсыздайт. Бул багытта активдүү окутуунун методдору адистерди професионалдуу даярдоодо перспективдүү жолдорунун бири катары кызмат кылат. Окутуунун активдүү методдору студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандырат. Төмөнкү методдор студенттердин активдүүлүгүн жогорулатат жана алардын бир канча түрлөрү бар. Проблемалык лекция, өзүнчө темалар боюнча конференция, конкреттүү жагдайлардын анализи, иштикүү оюндар, кроссворддор ж.б.

Гуманитардык илимдерди олуттуу процесстерде активдүү методдорду колдонуу жакшы жыйынтыктарды бере алат. Манас таануу предметин окутууда көптөгөн методдорду пайдаланууга болот. Алардын ичинен окутууну уюштуруунун формалары жана каражаттары, методдорду жаңылоо жана интеграциялык окутуу методдорун иштеп чыгууга болот. Бул проблемалар жаңы педагогикалык технологияларды иштеп чыгуу жана аларды окуу процесстеринде колдонуу менен тыгыз байланышта. Билим берүүнү жаңыртууда окутууну уюштуруунун формалары салттык эмес методдорду, анын ичинен ар түрдүү предметтер боюнча интеграцияланган лекциялар кирет. Жыйынтыгында студенттер дүйнөнү бирдиктүү кабылдоого, окууга болгон изденүүчүлүк мамилеси өзгөрүп, изденүүчүлүк жөндөмдүүлүгү өнүгөт.

Окуу процессинде интеграция стихиялуу жана башкаруу формаларында жүрүшү мүмкүн. Биринчи

учурда студент тигил же бул теманын үстүндө мугалимдин жардамысыз эле окулуп жаткан предметтик маселелерди башка предметтерден алган маалыматтары менен толуктап, колдоно алат. Стихиялуу интеграция, бардык окуу предметтерин үйрөнүүдө коштой алат. Мисалы «Манас» эпосунда Кыргызстан тарыхына тиешелүү географиялык маалыматтар аябай көп. Эпосто айрым өлкөлөрдүн, элдердин, жер-суу аттарынын так берилиши, эпостун реалдуу экендигин айгинелейт. Эпос кеңири аймакты-бүт Евразия мамлекетин кучагына алат. Чыгышта Койкап тоолорунан тартып, Батышта Орол (Урал), Эдил (Волга), Нура, Кырым, Урумга (Римге), Түштүктө Тебит (Тибет), Ымалай (Гималай), Ындыстан (Индия), Меке, Мысыр (Египет), Магрип (Түндүк батыш Африка өлкөлөрү) жерлеринин аталышын окуганда, мугалимдин жардамысыз эле студенттер кайсы аймактар жөнүндө сөз болуп жатканын жакшы түшүнүшөт. «Манаста» Казакстан, Алтай, Кытай, Орто Азия, Чыгыш Түркстандагы жерлер эпостун окуялары өткөн аймак катары өзгөчө мүнөздөлгөн. Булар жөнүндө да студенттер тарыхый маалыматтарга ээ. Болгону мындай салыштырууларды алардын өздөрүнөн суроо жетиштүү.

Башкаруу интеграциясы таптакыр башка көрүнүштө жүрөт. Мындай интеграциянын негизги дидактикалык аспабы катары предмет аралык байланыштар кызмат кылат. Окутуунун белгиленген баскычтарында мугалим табигый түрдө предмет ортосундагы окуу материалынын мазмунуна төп келген маалыматтарды даярдап алып баруу салттык көрүнүш.

Мисалы, манас таануу сабагы менен тарых предметин интеграциялоо учурунда тарыхый материалдар аркылуу же тарых мугалими менен биргеликте төмөнкүдөй жагдайда сабак өтсө болот.

Манастаануу окутуучусу: «Манас» эпосунун башталышында (С.Каралаев вар.) Манастын ата теги жөнүндө кабар берилет: Каракан, Огузкан, Аланча кан, Байгур, Бабыр, Түбөй, Көгөй, Ногой, Жакып.

Санжырада Угузкан (Огуз-Хан) манастын сегизинчи атасы болуп берилет. «Огуз намеде» болсо б.з.ч. III кылымдан б.з.ч. I кылымдагы Хунну мамлекетинин падышасы – Огуз-хан, кытайча айтканда Шануйу экени белгиленет.

Тарых окутуучусу: Кытай жылынаамаларында жана тарыхчы Сыма Цзяндын «Тарыхый жазмалар»

эмгегинде б.з.ч. 201-жылы Моде шанүй (түркчө Огуз Хан) Борбордук Азияны Чыгыш Түркстанга чейин багындырганы жана кыргыздар хуннулардын мамлекетинин курамында болушканы айтылат. (Борбордук Азия б.з.ч. II кк. картасынан көрсөтүлөт).

Манастаануу окутуучусу: Кыргыздардын чабылып-чачылышы – Ногойдун балдары Орозду, Үсөн, Бай, Жакып. Жакыптын атасы Ногой кан көп жерге бийлиги жетип, жоолорунун мизин кайтарып турат, Ногойдун көзү өткөн соң анын балдары «Эл кадырын биле албай Эндейиңки турганда» (Сагымбай Орозбаков, I. 117), Эсен кандын элүү жүз миң колу келип кыргын салып, элди чабып, Ногойдун көзү өткөндө балдарын туш-тушка таратып, бөлүп жиберет.

Бири кетти Берээнге,

Бири кетти Эрээнге.

Бири кетти Алтайга,

Бири кетти Кангайга.

Кыргыздын күчтүү жоодон жеңилип, чабылып-чачылышы жана азыркы Теңир Тоодогу мекенинен туш тарапка таралышы айтылат. Берээн бул Бээжин, ал эми Эрээн булл – Иран, Алтай менен Кангай бул кыргыздар бабырлап келген жерлер экенин билебиз. Эгерде кыргыздардын байыркы Ата-Журту кайсы жер экендигин тарыхый маалыматтар негизинде иликтеп келгенде бир канча кайчылаш пикирлер айтылып келет.

Тарых окутуучусу: Тарыхый жазуу булактарында б.з.ч. III к. тартып эске алынган кыргыздардын ата журту тууралуу да ар түрдүү пикирлер айтылып келген. Сыма Цяндын эмгегинде кыргыздар эскерилгени менен алардын турган жери жөнүндө эч нерсе айтылган эмес. Окумуштуу В.В.Бартольд кыргыздардын байыркы ата-журту Батыш Монголиянын Кыргыз-Көл, (Хиргис-Нур) көлүнүн айланасы экендигин белгилеген. Дагы башка окумуштуулар Түштүк Сибирде, Алтай, Эне-Сай аймактары экенин айтышат. Кытайлык байыркы тарыхчы Бан-Гу (б.з.ч. I к.) өзүнүн «Хань-шу» - «Хан сулалесинин тарыхы» эмгегинде: «кыргыздардан чыгышта 7 миң ли (1 ли-500м) узактыкта хунндардын шанүйлөрүнүн ордосу жайгашкан», – деп жазат. Бул маалыматка негизденип, археолог – профессор Ю.С. Худяков, синолог Л.А.Боровкова жана айрым кыргыз окумуштуулары (Н.Ж.Чоротегин, К.С.Молдокасымов ж.б.), б.з.ч. I-миң жылдыктын аягында кыргыздардын түпкү мекени Чыгыш Теңир-Тоо региону – азыркы Чыгыш Түркстандын Манас Кара-Шаар аттуу шаарларынын түндүк аймактары, ошондой эле Боро-Хоро тоо кыркасынын түндүгүрөөк жагы, б.а. Кыргызстандын азыркы территориясы менен катарлаш аймак болгон деген жыйынтыкка келишти.

Демек, «Манас» эпосунун бардык варианттарында айтылган Манастын ата-журту Теңир-Тоо жөнүндөгү кеп тарыхый булак экендиги шексиз.

Интеграциянын экинчи багытында интеграциялык процесс бир гана предметтин рамкасына

батпаган билимдердин белгилүү комплекси тандалат. Акыркы жылдары предмет аралык байланыштарды үйрөнүү проблемаларына кызыгуу өсүп баратат.

Мисалы, ушул эле манас таануу сабагында эпостогу төмөндөгү ыр саптарын :

Тоо бузулуп сай болду,

Сай козголуп тоо болду.

Аты калып өзү жок,

Ар канча деңиз жоголду.

Ошол күндөн ушул күн,

Деңиз кургап чөл болду.

Чөл бузулуп көл болду.

Түз бузулуп төр болду,

Чокусу көктү тиреген

Зоо бузулуп саз болду (“Семетей”) геология илими менен тыгыз байланышта экенин салыштырууга болот. Эпостогу келтирилген ыр саптар узак геологиялык мезгилдерди билдирет.

Геология илиминде палеогон жана бор мезгилдеринде (мындан 37-137 млн жылдар мурун) биздин жерлерде азыркы аркайган кыргыз тоолору пайда боло элек, какыраган талаа, өсүмдүк өспөгөн түздүк болгону айтылат. Фергана өрөөнүн болсо деңиз каптап турган. андан мурун юра мезгилинде (мындан 137-197 млн жылдар мурун) бул жерлерде климат жылуу болгондуктан, субтропикалык өсүмдүктөр дүркүрөп өсүп турганын билебиз. Ал эми пермь мезгилинде жана карбон мезгилинин аягында (мындан 240-335 млн жылдар мурун) Орто Азияда жалпак тоолор, атылып турган вулкандар болгон. Геологиялык изилдөөлөр жер бетинин ала чакмак болуп узак мезгилдер арасында алмашып тураарын далилдешкен.

Билим берүүнүн структурасы жана мазмунунун кайра каралып жатканынан интеграциялык процесстер потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрдү бере алат. Жогорудагы келтирилген мисалдар аркылуу ар башка предметтердеги билимдерди интеграциялоо аркылуу предмет аралык байланыштардын идеяларын бир канча багыттарда жүзөгө ашырууга мүмкүн экендигин көрсөтөт.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Тальзин Н.Ф. Педагогическая психология.- М.,2006.
2. Пузанкова Е. Н., Бочкова Н. В. Современная педагогическая интеграция, ең характеристики. Образование и общество. - 2009. - N 1. - С. 9-13.:
3. Максимова В.Н. Межпредметные связи в процессе обучения. – М., Просвещение, 1988. – 192 с.
4. Энциклопедический феномен эпоса «Манас» (сборник статей) Б-1995.
5. И. Молдобаев «Манас» – историко-культурный памятник кыргызов. Б-1995.
6. А. Сыдыков. «Манас» эпосу жана кыргыз оозеки чыгармачылыгынын маселелери.
7. «Манас» энциклопедиясы, I-Штом. Б-1995.
8. Манас» эпос. С. Каралаевдин варианты. 1-2 китеп 1984-1986.

Рецензент: д.филол.н., профессор Байгазиев С.